

Çocuk Kültürü Bağlamında Çocuklarla Felsefe

Vefa Taşdelen

Hep söylenegeldiği gibi, insan düşünen bir varlıktır. Düşünme, insanın ayırıcı vasfı, insanı insan yapan özüdür. Bu ayırıcı vasfı, geliştirilebilir ya da olduğu gibi rastlantıya terk edilebilir; bu nedenle sabit ve değişmez bir yapıda değildir. Kişiden kişiye değişebileceği gibi, alınan eğitim, kişinin ilgi ve merakı ile geliştirilebilir niteliktedir de. Buna göre, düşünme gücünü eğitmek demek, insanı insan yapan özü geliştirmek demektir.

Çocuklar için ya da çocuklarla felsefe, çocuk kültürünün bir parçası olarak düşünme eğitimi üzerine çağdaş bir araştırma alanıdır. Temelde felsefi bilgi ve kavramların öğretildiği bir felsefe eğitimi değil, yaratıcı, esnek ve eleştirel düşünme becerilerinin bir yaşama tutumu olarak verildiği, kendine özgü yöntem ve tekniklerle bu becerilerin kazandırılmaya çalışıldığı bir düşünme eğitimidir. Herhangi bir bilgiyi öğretmeyi değil, felsefeye düşünmeyi, soru sormayı, esnek ve alternatifli düşünebilmeyi, bu konudaki araştırma ve etkinlikleri kapsar. Ancak bunu çocuk doğasına, çocuğun bilişsel, duygusal ve ahlaksal gelişimine uygun şekilde, üstelik çocukça bir neşelilik ve merak içinde yapar. Çıkış noktasını, çağımızın bilimsel, teknolojik gelişimine ve bilgiye erişim ağlarının yaygınlığına rağmen, çocukların, gençlerin, hatta ileri yaştakilerin bile düşünme becerilerinde gösterdikleri yetersizlik oluşturur. Çocuklarla felsefe bu yetersizlikle mücadele etmek amacıyla oluşturulmuş çağdaş bir yaklaşımdır.

Çocuk ve felsefe konusunda yapılan çalışmalara baktığımızda iki hususun öne çıktığını görebiliriz. Bunlardan ilki yetişkinlere çocuklar için ve

çocukluğa yönelik düşünme fırsatı verir, diğeri ise çocukların düşünme yetilerini geliştirmeye yönelik bir “düşünme eğitimi” olarak belirginlik kazanır. Sorunun adı “çocuklar için felsefe” veya “çocuklarla felsefe” olarak konulmasa da, günümüzde eğitimcilerin önündeki en önemli problemlerden biri düşünme eğitimi” veya “düşünme yetisinin eğitimi”dir. Böyledir, çünkü düşünme eğitimi hem tüm eğitimlerin öncesinde, hem de tüm eğitimlerin sonrasında yer alır. Düşünme yetisinin eğitilmesi, bir yandan diğer eğitim türlerine, bilgi ve bilim eğitimine gerekçe hazırlarken, bir yandan da bu bilgileri özümseyerek, analitik ve sentetik yöntemlerle bilgileri işleyerek hayat için çıkarımlarda bulunur. Bu nedenle günümüzde bilgi ve bilimlerin öğretilmesinden çok eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi düşünme biçimlerinin eğitiminden söz edilmektedir. Bu eğitim biçimi, eğitimi bir bütün olarak kapsadığı gibi, tek tek bilimlerin eğitiminin de ötesine geçer. Bilgi ve bilimlerin eğitimi sonuçta bir düşünme eğitimi dönüşmediği ve onunla harmanlanmadığı durumda, verimsiz bir ezber ve salt kendi kendini tüketen bir çaba olmaktan öteye geçmez. Bu nedenle hangi ders olursa olsun öncelikle bir düşünce eğitimi olmalıdır, düşünceye yönelik eğitim olmalıdır. Düşünme yetisini eğitmeyen bir ders, öğrenciyi kendisini öğretmez, kazandıramaz. Düşünme yetisini eğitmeyen ve geliştirmeyen bir eğitim, temel gerekçelerinden birini yitirmiş, kendi üzerine bilinç edinmemiş olur. Düşünme eğitimi, bilgiyi anlamlandırma, işleme, yapılandırma ve yeniden üretme becerisine yaptığı katkı ile diğer tüm eğitimlerin temelini oluşturur. Eğitim ve öğretim faaliyeti, bu sayede, basit bir bilgi aktarım etkinliği olmaktan çıkarak, bireyin hayata bakışını oluşturan, yetenek ve potansiyelini geliştiren yaratıcı bir süreç dönüşür. Önemli olan, bütün varoluşun üzerinde yeşerdiği düşünme yetisini, rastlantıya yer bırakmayacak şekilde eğitebilmektir. Düşünme gücünün eğitilmesi, bireyin, kendini geliştirme çabasını destekleyecek, iyi ve mutlu hayatın koşulunu oluşturacaktır.

Felsefe ileri ve özellikleri olan bir düşünme biçimidir. Çocuk ve felsefe kavramları ilk çağrışımı ile uyum göstermeyebilir; nitekim konuya ilişkin yazılan makalelerde bu tereddüt açık şekilde açığa çıkar. Ancak buradaki felsefe, çocuğa felsefi bilgilerin yüklenmesi olarak değil de daha çok soru sorma, cevap verme, kendi fikrini söyleme, başkalarının görüşlerine saygı duyma, düşünceleri eleştirebilme, takdir edebilme, bilgiye ve bilgi kaynaklarına merak duyma, öğrendiği bilgiler ve kendi deneyimleri üzerinde düşünebilme olarak görülebilir. İşte “çocuklarla felsefe” 1960’lı yıllardan beri sesini duyurmaktadır. Günümüzde çocukluk, çocuk doğası, çocuk gelişimi, çocuk modernleşmesi, çocuk edebiyatı gibi kavram ve araştırma alanlarının ortaya çıkardığı sonuçlar, çocukluğun ve felsefenin bir noktada

bir araya gelebileceği, hatta çocukluk ve felsefenin birbirine oldukça uygun oldukları düşünölmeye başlanmıştır. Buna göre hayata, olaylara, hadiselere, yaşantılara önyargısız bakabilmeleri onları hakikate daha yakın kılar. Sahip oldukları merak ve hayret duygusu, bunun bir eseri olarak sordukları sorular çocukların zaten felsefenin içinde olduklarını göstermez mi?

* * *

Aşağıda, çocuklarla felsefe ve düşünme eğitimi gibi konuların içeriğini, işlevlerini ve kapsamlı yapısını gösterebilmek için “*Kutadgu Bilig*’de Kut ve Düşünme Eğitimi” başlıklı yayımlanmamış makalemizin “giriş” ve “sonuç” kısımlarından bazı paragraflara yer verilecektir.

“Değerler eğitimi” gibi “düşünme eğitimi” de günümüz eğitiminin öne çıkan konuları arasındadır. Analitik düşünme, pozitif düşünme, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi her biri düşünmenin farklı tür ve biçimlerini ifade eden zihinsel etkinlikler, düşünme eğitiminin çerçevesi içinde yer alır. Bu eğitim biçiminin öne çıkmasının temel nedenlerinden biri, günümüzde çocuklara ve onların eğitimine verilen değer, insanlığın geleceğinin onların eğitiminde görülmesi, yeryüzündeki insanlık ruhunun gelişmesinde düşünme eğitiminin oynayabileceği rolün daha yakından anlaşılmasıdır. Bunun yanında gençlerin ve hatta yetişkinlerin düşünme becerisinde gözlemlenen yetersizlik, “çocuklar için felsefe”, “eleştirel ve yaratıcı düşünme” gibi sonuçta her birisi düşünme becerilerinin eğitimi amaçlayan faaliyet alanlarının doğmasına neden olmuştur.

“Düşünme eğitimi” yaklaşımları nispeten yeni olsa da düşünme terbiyesi insanlık tarihi kadar eskidir. Bunun böyle olmasının nedeni, bilme, anlama, yaşama, değer üretme faaliyetlerinin insanın yeryüzündeki konumunu tanımlıyor olmasıdır. İnsan, hep düşüncesiyle; düşünme, bilme ve anlama yetisiyle birlikte varoluştur; bu temel konumdan uzaklaştığında insan olma özelliğinden de uzaklaşmıştır. Mevlânâ, “İnsan bir düşünceden ibarettir” derken (Mevlânâ, 1985, s.299), Pascal, “Ben elsiz ayaksız bir insan düşünebilirim, ama düşüncesiz insan düşünemem; bu ancak bir taş ya da yırtıcı hayvan olurdu” derken (Pascal, 1966, s.22), düşünme yetisinin insanın insan olmasındaki payına da dikkat çekmişlerdir. Aynı şekilde Türk-İslam kültürünün temel eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig*’de de akılsız, düşüncesiz, bilgisiz insanın insanlıktan uzaklaşacağına, giderek nesneleşeceğine, hayvana, taşa ve çamura benzeyeceğine dikkat çekilir (KB, 139). Akıl unsuru, insanın insan olmasındaki merkezi konumu ile *Kutadgu Bilig*’de en yüksek derecede yer alır. Akıl, insanlığı aydınlatan ışık, iyiliğın kapılarını açan anahtar olarak görülür; akılsız kişilerin boşlukta

kalacağı ve insan olma potansiyellerini aktif hale getiremeyecekleri düşünülür. Konuşma, bilme, anlama, değer, ahlâk ve hukuk üretme, kültür ve medeniyet unsurları ortaya koyma, düşünme faaliyetinin ürünleridir. Bu öneminden ötürü öteden beri insanın düşünme yetisini eğitmek en önemli faaliyetler arasında yer almıştır; ancak yine de bu o kadar kolay olmamıştır. Günümüzde gelinen uygarlık seviyesinde bile insanoğlunun kendisi ve içinde yaşadığı evren için hâlâ en büyük tehlike oluşu, bu zorluğu göstermektedir. İnsanlık tarihinde görülen peygamberler, bilgiler, filozoflar, ahlâkçılar, bilim adamları ve eğitimciler, düşünme yetisini, bireyin mutluluğunu, yaratıcılığını, verimliliğini ve özerkliğini tesis edecek şekilde terbiye etmeyi amaçlamışlar, bunun için mücadele vermişlerdir.

Düşünmenin bir değil, birçok yolu ve tarzı vardır; ancak her düşünme faaliyeti eninde sonunda bilmeyi, anlamayı, kavramayı, sorun çözmeyi ve üretimi amaçlar. Bu unsurlar düşünme faaliyetinin kalitesini de gösterir. Şu hâlde düşünme eğitimi doğru/uygun düşünme tutumları geliştirme konusunda kişinin aklını terbiye eden bir eğitimidir. Buna göre akıl, bir düşünme yetisi olarak, eğitmeye, bilgilendirilmeye, biçimlendirilmeye gereksinim duyan bir potansiyeldir. Denilebilirse o işlenmemiş madenler gibidir; düşünme eğitimi ile biçimlendirilmesi, eleştirel ve yaratıcı düşünce tutumlarının kazandırılması gerekir.

*Kutadgu Bilig'*de düşünme eğitimi, bir zihnin eğitimidir. Akıl, bilgi ve yaşantı ile aktif hâle gelmeyi bekleyen bir potansiyel ve kapasitedir. Bilgi ve düşüncelerin kazanılması, düşünme yöntem ve tekniklerinin öğrenilmesi, aynı zamanda erdemli ve iyi hayata doğru atılan bir adımdır. Bu nedenle düşünme eğitimi bir düşünce ve bilgi aktarımı değil, daha çok bir tutum kazandırma işidir. Bu anlamda düşünme eğitimi uygun yaşam tutumu sergileyebilme, seçim yapabilme, karar verebilme, uyum sağlayabilme, özeleştirme, özdenetim, özyönetim, becerileri gösterebilme, sorun çözebilme; kendini, çevresini, içinde yaşadığı koşulları anlayabilme, kanaatlerini, hislerini, düşüncelerini sorgulayabilme, önyargılarının farkına varabilme, olaylar ve sorunlar karşısında uygun sorular sorabilme, düşünceleri ve niyetleri anlayabilme ve eleştirebilme becerisi olarak gerçekleşir.

Bunun yanında *Kutadgu Bilig'*de düşünme eğitimi konusunda önemli değiniler ve imalar vardır. Bunlardan ilki insanın bir potansiyel olduğu olduğu; ikincisi insanın belirlenmiş, tayin edilmiş olmadığı, Üçüncüsü ise ilk ikisinin devamı olarak insanın potansiyelini aktif hâle getirip kendisini biçimlendirebilmesi için eğitime ihtiyaç duyduğu hususudur. İnsan, kendi içindeki iyi insana ulaşabilmesi için eğitilmesi gereken bir varlıktır; o, kendi içinden iyi bir kişilik çıkarabilmesi, kendi hamurundan erdemli bir

insan yoğurabilmesi için eğitime ihtiyaç duyar. Eğitim de başlıca aklın eğitimi, duyguların eğitimi, nihayetinde bütün bunların bir ifadesi olarak kişiliğin eğitimidir. Öğrenme kapasitesi her ne kadar doğuştan gelse de bilgiyi elde etme ve özellikle de kullanma becerisi, ancak düşünme ve değer eğitimi çerçevesinde gerçekleşebilir. Bilgiyi elde etmekten daha ileri bir değer duygusunu ifade eden bu tutum, çağdaş insanın karşı karşıya olduğu pek çok sorun karşısında temel bir bakış açısı sağlayabilir. Yusuf Has Hacib, bu noktada, özellikle modern bilinç için hayati değer taşıyabilecek bir konuya dikkat çeker; oda bilgi ile elde edilen egemenliğin yıkıcı, yağmalayıcı ve sömürücü bir tarzda ortaya çıkmaması, bu konuda insanî ve vicdanî değerlerin koruyucu ve himaye edici şekilde işlev görmesi gerektiği hususudur. Kuşkusuz bu da düşünme eğitimi ile sağlanabilecek bir konudur.

Aklın, doğuştan gelen bilme, anlama, düşünme, kavrama yetisidir; onun eğitilmiş olması sadece teorik bilgiyi kapsamaz, iyi bir ahlâk/edep kazanmış olmayı da kapsar. *Kutadgu Bilig*'de ortaya çıkan ve üzerinde durulabilecek husus düşünme eğitiminin, zihinsel kapasite ve yeterliliği artırması yanında iyi huy ve güzel ahlâk kazandıran bir eğitim de oluşudur. Bütün bu eğitim iyilik değerine odaklanır. Düşünme eğitimi, iyiyi, iyiliği öğreten bir eğitimidir. Bu da "güzel ahlâk" demektir. Bilgi eğitimi iyi insan olmak içindir, duygu ve zihin eğitimi iyi insan olmak içindir. Bu nedenle *Kutadgu Bilig*'de düşünme eğitimi denildiğinde daha çok kişiliğe ait davranış biçimleri öne çıkar. Zihnin eğitildiğinin ve kişinin bu şekilde bir düşünme becerisi kazandığının belirtileri arasında merhamet, sabır, yumuşak ve iyi huyluluk, ölçülülük, edep, haddini bilme, cömertlik gibi değerler yer alır. Bu nedenle doğru düşünme öncelikle doğru yaşama ve erdemli davranış demektir. Düşünme eğitimi zihniyeti kurar, akıllı kullanma biçimlerini oluşturur. Bu önemli eğitim biçimi, bilinçli şekilde verilmediği takdirde, yaşantı ve davranışlara yön verecek, bir bakıma aklın kullanılma biçimi olan zihniyet, gelişigüzel, rastlantısal ve üstünkörü oluşmaya başlayacak, doğuştan beyaz bir sayfa gibi olan zihin, rastgele harflerle dolacaktır. İnsanın mutluluğunun, kişiliğinin, değerlerinin kendisine bağlı olduğu düşünme eğitimi aslında her türlü eğitim biçiminin kökenini oluşturur. Kişi bu eğitimi öncelikle içinde yaşadığı aileden, çevreden ve kültürden alır, rastlantı eseri de olsa, düşüncelerine yön verecek yaşantı ve öğrenmeler içinde olur. Düşünme eğitimi almış, aklını ve düşünme yetisini eğitmiş kişi demek, davranışlarını eğitebilmiş ve güzel ahlâk kazanabilmiş kişi demektir.

Düşünme eğitiminin bütün yolları, insanın yeryüzündeki temel otantisite değeri olarak iyiliğe, iyilik değerlerine yaptığı vurguda ortaya çıkar. *Kutadgu Bilig*'de sürekli vurgulanan ve öne çıkarılan değer, iyilik değeridir. Bu o kadar güçlü bir vurgudur ki, "insan iyi olmak ve iyilik yapmak için

dünyaya gelmiştir” bile denilebilir. İyilik insanlığın dünyaya getirebileceği, insanlığa sunabileceği en üst, en öz değerdir. Bütün faaliyetler onun gerçekleşmesine yöneliktir. İnsan orada amacına ulaşır. İyilik insan ruhunun kendisinde özleştiği, özgürleştiği, insan ruhunun amacına erdiği bir öz değerdir. Bunun sonunda insan şöyle bir duyguya kapılır. Düşünce eğitimi de yalnız iyilik değerini anlamak ve onu gerçekleştirmek için vardır. Ay-Toldı ölürken vasiyet olarak kötülükten uzak ve iyiliğe yakın olmaya çağırır çevresindekileri (KB, 93). İyilik adeta sözlerin özüdür, söylenebilecek en son sözdür; insanın yeryüzündeki anlamı ve varlık nedenidir. Buna göre insana iyilikten daha çok yakışan bir şey yoktur. Bu durum, iyilik üzerine yapılan bu ısrarlı vurgu, “dünyada, dünyanın dışında bile iyi istencinden daha iyi bir şey yoktur” diyen Kant’ı hatırlatır (Kant, 2002, s.9).

Olumlu düşünme tutumları bizi doğru, iyi ve güzel hayata götürür. Bundan da teorik ve pratik düşünme tutumları doğar. Felsefe, ahlâk ve sanat bu tutumların ürünüdür. Aynı şekilde bilimdeki, teknikteki, sosyal hayattaki başarılar da bu tutumun ürünüdür. *Kutadgu Bilig*’de yönetim ve toplum anlayışı, değer ve düşünme eğitimi ile başlar. Bu şekilde düşünce, pratiği ve eylemi önceler; yapılan iş belirli bir dünya görüşü ve ahlâk anlayışı çerçevesinde yapılmaya başlanır. Öncelikle düşünme yetisi eğitilir, sonra sıra davranışlara gelir. Bu çerçevede istendik davranışlar, dikte edilmek suretiyle, dışarıdan yönlendirme ile değil, bizzat bireyin bile isteye yaptığı davranışlar hâline gelir. Düşünme eğitimi seçme hürriyetini ortaya çıkarır, irade gücünü geliştirir, seçme ve karar verme becerisini artırır, kendi eylemini ve seçimini gerekçelendirebilecek entelektüel bir kapasite oluşturur. Bu durumda kişi dışarıdan idare edilen bir varlık olmaktan çıkar ve kendi içinde aydınlanmış, kendi bireyselliğini keşfetmiş, kendi eylemlerinin sorumluluğunu alabilen, davranışlarının gerekçesini açıklayabilen “özerk bir birey” hâline gelir. Bu anlamda düşünme eğitimi, bir karakter eğitimi olarak ortaya çıkar. Aklını ve kişiliğini eğitebilmiş kişi, Epiktetos örneğinde olduğu gibi, köle de olsa dünyanın en büyük değer ve mutluluğuna kavuşur: kendine, kendi insanlığına kavuşur.

Sonuç olarak söylemek gerekirse: *Kutadgu Bilig*, yukarıda da söylendiği gibi, arızî, gelip geçici, istikrarsız ve rastlantısal bir durum olan *kut*’un, kalıcı hâle nasıl getirilebileceği sorusuna cevap arayan bir eserdir. Kitap bir bütün olarak göz önünde tutulduğunda *kut*’un sürekliliğinin ancak belirli bir düşünce ve değer eğitimi ile mümkün olabileceği görülür. Düşünme ve değer eğitimi, *kut*’u bir yandan bilinçli ve istemsel/iradî bir kazanıma dönüştürürken bir yandan da onu rastlantısal ve gelişigüzel bir durum olmaktan çıkararak kalıcı bir erdem değeri hâline getirmenin yollarını arar. Kişi bilgi ile farkında olarak yaşayıp kendi değerlerini üretebildiği zaman,

düşünme yetisini de etkin hâle getirmiş olur. Bu anlamda düşünme eğitimi, başta ahlâk ve değer eğitimi olmak üzere, diğer bütün eğitim biçimlerinin temelini oluşturur. Bu sayede *kut*, insan, devlet ve toplum hayatında, gelişme geçici, rastlantısal ve şansa bağlı bir durum olmaktan çıkarak istikrarlı ve kalıcı hâle gelir. Bu anlamda düşünme eğitimi olgun kişiliğin ve erdemli hayatın bir aracıdır. Böylece “bilgi erdemdir, erdem mutluktur” diyen bilgeliğin geleneği *Kutadgu Bilig*’le bir kez daha canlanmış olur.

* * *

Çocuk kültürü başlıca oyun, eğitim, sözlü ve yazılı edebiyat alanında kendini gösterir. Kuşkusuz bu sıralamaya çocuklara yönelik üretilen görsel materyalleri ve diğer üretimleri de ekleyebiliriz. Bütün bunlardan bağımsız olarak kendi başına çocuklarla felsefe ya da düşünme eğitimi diye bir faaliyet alanı yoktur. Çocuklarla felsefe bütüncül bir programdır: Bir ucunda aile, bir ucunda okul, bir ucunda toplumsal ve kültürel koşullar vardır. Düşünme eğitimi ancak bu çok uçlu, çok boyutlu ortamda ve bu ortamın sağladığı imkânlarla uygun şekilde anlaşılabilir. Burada konunun güncelle ilgisini kurmak amacıyla 3. *Milli Kültür Şurası*’nda altını çizdiğimiz bir hususu önemine binaen düşünme eğitimi bağlamında yeniden dile getirmekte fayda olabilir. O da şudur:

“Çocuk” daha çok biyolojik, “çocukluk” ise daha çok kültürel bir kavramdır. “Çocuklar birbirine benzer” sözüne ve dahası gelişim kuramlarına temel teşkil edecek şekilde çocuktaki biyolojik ve tinsel yapının evrensel sayılabilecek niteliğine karşın, çocukluğun yaşanış biçimi, zamana, koşullara ve kültüre göre biçimlenir. Bu nedenle her kültür, kendi çocukluk tasavvuru ve tasarımını da beraberinde getirir, ama bu yine de kuşatıcı ve genel geçer bir çerçevede ortaya çıkmaz; zira çocukluk her çocukta farklı tezahür eder. Bu açıdan bakıldığında çocukluk sadece yabancı kültürler arasında değil, aynı kültür halkası içinde de farklılıklar gösterebilir.

Aile kültürü oluşmadan uygun bir çocuk kültürünün ortaya çıkmayacağı düşünülebilir. Aile kültürünün oluşabilmesi için eğitim öncelikli sırada yer alır. Bugün insanlık için verilebilecek en büyük mesaj ailenin güçlendirilmesidir. Modern toplum koşulları, birey için ailenin önemini daha çok öne çıkarmıştır; ancak, insanlığın kendisine en çok gereksinim duyduğu bir çağda, aile kurumunun zayıfladığı, güç ve işlev kaybına uğradığı görülebilir. Günümüzde aile kurumunun özendirici, eğitici, bilgilendirici, farkındalık oluşturucu programlarla desteklenmesi; çocuğun yetişmesi, gelişmesi ve çocuk kültürünün oluşması açısından doğrudan bir katkı olacaktır. Zira çocuk kültürü demek aile kültürü demektir. Aile

kültürü güçlenirse, çocuk kültürü de kendiliğinden güçlenecektir. Bu çerçevede ebeveynlerin aile olmanın, anne ve baba olmanın anlam ve değeri konusunda daha çok eğitilmeleri ve daha çok teşvik edilmeleri gerekir. İnsanoğlu, bugüne kadar değer verdiği şeylerin eğitimini yapmıştır. Aile eğitimi gibi varoluşsal bir konunun örgün ve yaygın eğitim içinde yeterince öne çıkarılmaması; konu üzerinde sanat, edebiyat ve yayın dünyasının katkılarıyla toplumsal farkındalık oluşturulamaması, bir eksikliktir. Hep aile kurumumuzun sağlam bir yapıda olduğunu söyleriz. Bugün bu varsayımın hâlâ geçerli olup olmadığı ciddi bir şekilde sorgulanabilir. Anne baba eğitimi, çocuğun sağlıklı bir ortam içinde doğup büyüebilmesi açısından önemlidir. Bu anlamda öncelikle ailenin eğitilmesi ve desteklenmesi gerekir. Aile temeli güçlü olmayan toplumların çocuk kültürü ve eğitimi konusunda da eksiklik içinde olacağı düşünülebilir. Bu bağlamında üzerinde durabilecek bir başka konu da anne eğitimidir. Anne çocuğun ilk, temel ve kalıcı öğretmenidir. Annenin öğretmenlik rolü üzerinde daha çok durmak ve onu bu role uygun biçimde daha çok eğitmek gerekir. Annelerini eğitmeyen ve desteklemeyen toplumlar kendilerini; kendi ruh, zihin ve gönüllerini de eğitemezler. Anne asıl olandır, tözdür, temel konumda olandır.

Ülkemiz açısından düşünecek olursak, günümüzde çocuk kültüründe yaşanan olumlu gelişmelerin yanında üzerinde durulabilecek kısmen olumsuz durumlar da vardır. Bugün çocukluğun, çocuk kültürünü oluşturan unsurlardan eğitim öğretime, bu ikili içinden de yalnız öğretime odaklanmış, hatta indirgenmiş olduğu görülebilir. Günümüzde eğitim çeşitli sınavlar etrafında örüntülendirilmiş durumdadır. Bunun sonucunda daha çok ders çalışmak, daha çok bilgi edinmek, daha çok sınav becerisi kazanmak zorunda kalan çocuklar, sanayi devrimi ile birlikte fabrikalarda çalışmak zorunda kalan çocuk işçilerle karşılaştırılabilir. Bir zamanlar, neredeyse kendi ağırlığındaki okul çantası altında omurgası eğrilmeye yüz tutan bir çocuğu canlandıran reklam kahramanı, kendisinden dinlenmesini ve yemek masasına gelmesini isteyen annesine, “çok çalışmam gerekiyor, anne, çook!” diye cevap verdiği hatırlanabilir. Bu reklam sloganı, Türkiye’deki çağdaş çocukluk ruhunu da yakalamış gibi görünür. “Sınav işçiliği”, çocukların yıllarca sürecek ağır bir çalışma süreci geçirmelerine, bunun için oyun, sosyal faaliyetler, gezip görme, eğlenme, arkadaşlık gibi aslında her biri sahîh bir eğitim yaşantısı olan deneyimlerden mahrum kalmalarına neden olmakta, bunun sonucunda da hayal kırıklığı ve psikolojik çöküntü yaşayan nesiller yetişmektedir. Her gün aksatmadan belirli miktarda test sorusunu cevaplamak, hafta sonları dershane, etüt merkezi gibi yerlerde ders görmeye devam etmek, girdiği sınavlardan en az yanlışla çıkmak, ideal bir çocuğun özellikleri arasında yer almakta; her anne baba “ful-çeker” bir dâhiye özlem

duymaktadır. Bu şekilde bir rekabet ortamı içine sokulan çocuklar, çocuk kültürünün zenginliğini; oyun, arkadaşlık, sosyal ortam, sosyal etkinlikler, gezme görme, inceleme, araştırma, sorma soruşturma, yaşam deneyimi kazanma gibi farklı yaşantıları kaçırmakta, en azından bu konuda zayıf kalmaktadırlar.

Günümüzde “sınav işçiliği”, çocuk ve gençlik kültürü bağlamında üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biridir. “Bir test ve bir tost”la, kendi geleceğinin ağır sorumluluğu altında ezilen çocuk, “sınav kaygısı” ile küçük yaşlarda tanışmaktadır. Bu durum, çağdaş pedagojinin çocukluk anlayışıyla da, ülkenin uygulamaya çalıştığı “yapılandırmacı” yaklaşımla da bağdaşmamaktadır. Bilgi depolamayı önceleyen mevcut sistemde, “bu bilgileri niçin öğreniyorum?” sorusunun makul cevabı, “öğreniyorum, çünkü sınavda çıkabilir” şeklindedir: “çünkü merak ediyorum, çünkü anlamak istiyorum, çünkü işime yarar, çünkü hayatımı kolaylaştırır, çünkü bir sorunumu çözer, çünkü yeni bilgiler üretebilirim” şeklinde değildir. Günümüzde sınav merkezli eğitim, çocuk ve gençlik kültürünün önündeki en önemli engellerden biridir; öyle ki, bu engel, çocuk kültürü açısından yoksulluk kadar büyük bir tehlike olduğu bile söylenebilir. Bilgi onlarda bir donanım olarak değil, sınavdan sonra terkedilecek emanet eşya gibi durur. Sınava yönelik bilgilenme yarışı, çocukluk kültüründe okuma, öğrenme, eğlenme, oynama ve beslenme alışkanlığında da köklü değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Sınava yönelik bilgilenme yarışı, çocukluk kültüründe okuma, öğrenme, eğlenme, oynama ve beslenme alışkanlığında köklü değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Bu durum spontane çocuk kültürünü zayıflatmış, onun yerine yapay bir çocukluk ortaya çıkmıştır.

Çocuk kültürüne ilişkin yüksek değerler, insanlığın yeryüzündeki uzun yürüyüşünde çok geç edinilebilmiştir. Öyle ki, geçen yüzyılda bile çocuğu eğitmek adına ona ruhen ve bedenen şiddet uygulanması anlamında dayanın adam edici, uslandırıcı, terbiye edici bir yönünün olduğu düşünülebilirdi (Onur, 2009, s.238). Bugün zihinlerde çocuk merkezli ve çocuğun yüksek yararını gözetilen bir eğitim ve sosyal yaşam söylemi de olsa, “çalışmazsan sınavı kazanamazsın, sınavı kazanamazsan geleceğin dünyasına yerin olmaz” gibi egzistansiyel tehditler, hiç de küçümsenecek cinsten değildir. Üstelik burada çocuk, kendi hayatı, kendi geleceği ile karşı karşıyadır. O küçük ve henüz olgunlaşmamış ruh, “olmak ve olmamak” arasındaki ince çizgide adeta varoluş sınavı vermeye zorlanmaktadır. Bunlar, öğretmenler, anne babalar olarak her birimizin yabancıları olmadığı sorunlardır.

Mademki medeniyet bir sosyalleşme alanı, toplum ve değer üretebilme yetisidir; öyleyse eğitim sosyalleşmeyi destekleyecek, çocuğu test kitaplarına

gömülüp gitmekten kurtaracak bir içerikte olmalıdır. Çocukluk ve çocuk kültürü birlikte yaşamada, birlikte oynamada, birlikte çalışmada birlikte sormada, birlikte cevaplamada gerçekleşir. Eğitim bu birlikteliği sağlayacak şekilde olmalı, çocukları sınav merkezci ve ezberci olmaktan kurtarmalı, öncelikle onun hayata, çevreye, nesnelere, sanata, bilgiye, bilmeye karşı ilgi, merak ve sevgisini artırmalıdır. Eğitim, çocuğu sosyal ortamlardan yalıtacak şekilde değil, sosyalleştirecek nitelikte olmalıdır. Şu halde eğitim, “otonom birey”i toplumsallaşma çerçevesinde ortaya çıkaracak uygulamalara gitmelidir. Bunun temel ilkesi sosyal duygunun güçlendirilmesi her bir çocuğun en iyi şekilde toplumda yerini almasını sağlamaktır.

Üzerinde durulabilecek bir başka sorun da, özellikle dijital kültürle birlikte ortaya çıkan tek başına oynanan oyunlardır. Dijital oyun, tek kişinin oynayabileceği bir “yazılım”dır. “Tek başına oynama” özelliği, sosyal duygunun gelişmesi açısından uygun değildir. Yalıtılmış ortamlarda kendi başına oynayabilmeleri sosyal duyguda bir eksilmeye, ötekine ihtiyaç duymamaya yöneltmektedir. Bu şekilde oyunun zenginleştirici, geliştirici, eğitici ve paylaşımcı doğası, dijital oyunlarda güç ve şiddet unsuruyla bozulmaya uğramakta; verdiği heyecan ve gerilimle yalnızlık duygusunu beslemektedir. Gerçeklik duygusunu zayıflatan, iyilik ve kötülük değerleri belli olmayan oyunlar, masalların belirli değerleri kendi şahıslarında cisimleştiren kahramanları karşısında sadece maceraya ve daha çok heyecana kapı aralamaktadır. Bu yapımlarda düşman niçin düşman, güç niye güç, iyi niçin iyi, kötü niçin kötü belli değildir. Özellikle yalıtılmış ortamlarda sınav işçiliğinden bunalan çocukların kolaylıkla eğilim duyabilecekleri bu oyunlar, gerçek bir oyun bile değildir; zira belirli bir mekânı, belirli bir zamanı, belirli bir tarafı yoktur. Oyuncu aslında oyunu keşfeden, oyunun kurallarını koyan, oyunun kurallarını savunan, başkası ile yine bu kurallar çerçevesinde oyunda buluşan bir özne bile değildir; o, denilebilirse, yazılımı üreten ve ondan çıkar sağlayan kişiler tarafından kendisiyle oynanan bir nesnedir. Bu oyunlar onlardaki sosyal duyguyu ve gerçeklik algısını zayıflatmış gibi, güce karşı zaafı, beraberinde suç ve şiddete eğilimi de artırmaktadır.

Bugün insanın düşünme gücüne her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır. Bilgi ve bilgi kaynaklarının sonuna kadar açıldığı, her yönden bilgi ve malumat akışının sağlandığı bir dönemde, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerine daha çok gereksinim duyulmaktadır. Bu gelişmeler bizden hemen her bilgiyi doğru kabul eden değil, bilginin kaynağını ve doğruluk değerini sorgulayabilen, yeni sorular sorabilen, yeni bakış açıları getirebilen kişiler olmamızı ister. Aynı şekilde bilgi ve teknolojinin, insanın hayal sınırlarını zorlandığı bir dönemde, koşut şekilde, eskiyi tekrarlayan değil, yeniden üreten, yaratıcı düşünceler, yeni fikirler ortaya koyabilecek, yeni

tasarımlar geliştirebilecek bireylere ihtiyaç vardır. Öte yandan düşünme gücü eğitilmiş bireyler, kendi sorunlarını konuşabilme, çözebilme ve bir yaşama kültürü oluşturabilme konusunda avantajlı bir noktada bulunurlar. Düşünme eğitimi, bireyi mutlu ve verimli kılan, kazandırdığı empati gücüyle birlikte yaşamayı kolaylaştıran, iyi hayatı olanaklı kılan temel bir etkinliktir.

* * *

Türkiye’de çocuk edebiyatı yüz elli yıllık bir geçmişe sahip olmasına karşın, çocuk felsefesi kavramı oldukça yenidir. Aslında bu normal görülebilir, zira çocuk felsefesi kavramı dünyada da yenidir. Türkçede yeterli olmasa da konuya ilişkin kitap ve makaleler bulunabilir. Öte yandan düşünme eğitimi adı altında eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri konusunda dersler, makaleler ve çalışma alanları da mevcuttur. Üstelik bu uğraş alanlarının tarihi, masallar, fıkralar, hikâyeler, atasözleri, nasihatnameler kadar eskidir de. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* üstlendiği “Çocuk ve Felsefe” sayısı ile konuya ilişkin çalışmalara mütevazı bir katkı sunmakta, ama daha önemlisi felsefeci ve eğitimcilere konuya ilişkin ödevlerini de hatırlatmış olmaktadır.

Kaynakça

- Kant, I. (2002). *Groundwork for The Metaphysics of Morals*. Tr. Allen W. Wood. New Haven-London: Yale University Press.
- Mevlânâ, (1985). *Fihî Mâfih*. Çev. M. Ülker Tarıkâhya. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Onur, B. (2009). *Türk Modernleşmesinde Çocuk*. Ankara: İmge Yayınları.
- Pascal, B. (1966). *Düşünceler*. Çev. İ. Zeki Eyüboğlu. İstanbul: Oluş Yayınları.
- Yusuf Has Hacib (1959). *Kutadgu Bilig II*. Haz. Reşit Rahmeti Arat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. Metin için KB harfleriyle kısaltıldı.

Yedi Büyük Soru

Kimim ben?

...

Neresi geldiğim yer?

...

Gittiğim yer neresi?

...

Yaşıyorsam ne niçin?

...

Anlamı ne

Suluk alıp vermenin?

...

Nereye çevirmeliyim

Yönümü?

...

Upuzun bir yolculuk mu

Yaşamak?

...

-Şair amca

Bu sorular kimin?

Sizin mi?

Bizim mi?

Yoksa hepimizin mi?

Tacettin Şimşek-Mustafa Ruhi Şirin